

*Перегуда Євген Вікторович,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ РЕСПУБЛІКАНІЗМУ В УКРАЇНСЬКИХ РЕФОРМАХ

Півтора десятиліття тому представник ЄС в Україні зазначив, що Україні не вистачає стратегії розвитку. Відтоді, особливо після Революції Гідності, стратегічності в українських реформах стало більше. Але й зараз постають питання щодо відповідності стратегії суспільним умовам, ефективності її реалізації, реальності задекларованих стратегій, тобто чи справді еліти дотримуються стратегії, що декларується. Окремо зазначимо, що у зовнішньополітичній сфері стратегія визначена, а ось щодо внутрішньої політики є сумніви. Враховуючи це, питання стратегії розвитку України, філософії реформ залишаються актуальними.

Одним з підходів до формування філософії реформ, систематизації законотворчості та політичних дій є республіканізм. Є кілька визначень цього підходу, але об'єднує їх те, що принципи республіканізму є фундаментом управління, яке ґрунтується на визнанні загального блага, правової рівності громадян, гідності людини, громадянському активізмі.

Формат тез не дає змоги глибоко проаналізувати цей підхід, але акцентуємо на аспектах, важливих в контексті аналізу трансформацій в Україні. Особливо важливим з цієї точки зору співвідношення республіканізму та лібералізму. Якщо заглиблюватися в ідейний контекст Нового часу, може здатися, що республіканізм та лібералізм близькі. Це впливає з їх спільного протистояння абсолютним монархіям. Проте по мірі ліквідації останніх та розвитку капіталістичного суспільства, його

трансформації в бюрократичний різновид республіканізм та лібералізм суттєво розходяться. Якщо для другого центральною фігурою є індивід, а головною цінністю – приватна власність, то республіканізм акцентує на загальному блазі. Це розходження досить помітне у працях т.зв. неореспубліканізму, одним з носіїв якого є Ф. Петіт [6]. Особливо він акцентує на розбіжностях у підходах до розуміння свободи. Якщо для лібералізму свобода рівнозначна невтручанню держави в економічну та іншу активність індивіда, то Ф. Петіт по суті переносить розуміння свободи у політичну сферу. Політика – це взаємодія соціальних груп, а свобода означає відсутність домінування жодної з них. Це не означає, що неореспубліканізм ігнорує проблеми приватної власності, але остання, на його думку, може зберігатися лише під захистом позитивного права. Звідси впливає ключова особливість республіканізму не лише як політичної філософії, а й як наукової методології. Він зосереджує увагу на політико-правових інститутах, які є засобом подолання несправедливості у суспільстві, нерівномірного доступу до суспільних благ [1]. В цьому контексті республіканізм є практичним втіленням такого наукового підходу як інституціоналізм (неоінституціоналізм).

Але ми не можемо сказати, що республіканізм (неореспубліканізм) є моделлю, якій властива відсутність будь-яких теоретичних суперечностей. Ми можемо виділити чотири такі суперечності.

По-перше. Під домінуванням Ф. Петіт розуміє, з одного боку, неконтрольоване (в т.ч. не обмежене законом) втручання держави в життя людей, з іншого – втручання, яке не керується загальним благом [6]. Але як визначити загальне благо? Чіткої відповіді Ф. Петіт не дає. Він лише звертає увагу на те, що загальне благо визначається у політичній системі. Ми погоджуємося з цією тезою, більше того, раніше ми висловлювали часткове непогодження з ідеєю Д. Растоу, що національна згода є передумовою модернізації, вказуючи, що у соціокультурно розколотому суспільстві ця

згода є скоріше її наслідком [5]. Проте як убезпечитись від примусового (не фізичного, а символічного) нав'язування однією групою своїх цінностей решті, Ф. Петіт не вказує.

По-друге. Як було сказано, для республіканізму важливим є інституційний підхід. Він менше звертає увагу на політичну демократію. Республіканці вважають народ довірительом, який довіряє державі забезпечити правління без домінування. Натомість держава є розпорядником. Проте ще К. Маркс звернув увагу на перетворення бюрократії у самостійний клас, а Р. Міхельс – на аналогічні явища у середовищі політичних партій [4]. ХХ ст. дало незаперечні свідоцтва перетворення політичних еліт на окремий клас суспільства. Як забезпечити не-домінування в умовах, коли одна з груп має монополію на владу?

По-третє. Однією з заборук не-домінування, згідно з республіканізмом, є громадянське суспільство. Враховуючи вказані дослідження Р. Міхельса та його послідовників, тезу Ф. Хайєка щодо приватизації сегментів державного управління загонами громадянського суспільства, факти створення елітами громадських організацій як інструментів просування своїх інтересів, ми не можемо не стверджувати, що вказане положення потребує додаткового обґрунтування. Ще ніхто не заперечив тези Т. Карозерса про те, що наслідком функціонування громадянського суспільства може бути політична диктатура [3].

Ну й по-четверте, що важливо в умовах України, республіканізм зосереджений на проблемах управління країною, але ігнорує міжнародні відносини. Питання про те, як забезпечити не-домінування в умовах неоліберального консенсусу світових еліт та їх суперництва, зокрема, на території інших держав, залишається без відповіді.

Розуміння як сильного боку принципів республіканізму, так й його «білих плям», дозволяє краще оцінити трансформації в Україні.

Напередодні виборів 1999 р. та після них Л. Кучма задекларував необхідність переходу від неоліберальних до інституційних реформ. Причиною цього були перевищення недержавною власністю половини активів промисловості, набуття ринковими реформами якості незворотніх. Перелік найважливіших інституційних реформ було сформульовано у зверненні до народу з нагоди 11-ої річниці незалежності. Проте на цьому шляху стала розколотисть політичного класу. Лише після Революції Гідності покращились умови для їх проведення. В останні роки здійснення реформ прискорилось. Багато з них сприяють реалізації принципів республіканізму. На нашу думку, в цьому напрямі діє впровадження електронних платформ взаємодії держави та громадян. Йдеться також про прогрес у регламентуванні питань зовнішньої політики, мовного та релігійного питань, оборонної сфери, формування сприятливого для інвестицій законодавства, регулювання виборчих процесів тощо. Також в цьому напрямі частково діє децентралізаційна реформа. Адже теоретичні суперечності республіканізму, складнощі забезпечення не-домінування підвищують роль децентралізації. Як твердить В. Горбатенко, цивілізація переживає перехідний стан від державно-правового моноцентризму до поліваріантних форм існування [2].

Проте не усі інституційні реформи, а також особливості їх проведення відповідають формуванню ситуації не-домінування. Залишається далекою від принципів республіканізму ситуація у сфері судочинства, зокрема й конституційного. Ця ситуація зумовлена не загальним благом, а корпоративними інтересами. Щодо політики децентралізації, то вона значною мірою мотивується намірами вітчизняних та світових еліт щодо захоплення земельних ресурсів України. Ухвалення Виборчого кодексу було прогресивною дією, однак обрана система виборів також матиме одним з наслідків нерівні умови впливу соціальних груп на сферу політики.

Окремо слід зазначити ті особливості актуального моменту, які полягають у подальшій приватизації державної власності. Це повертає нас у ситуацію 1990-тих років, тобто ситуацію домінування ліберального, а не інституційного, світогляду. Враховуючи місце роботи автора, зазначу, що одним з проявів повернення до домінування неоліберального світогляду й є ситуація у сфері земельної власності (не лише на землі сільгосппризначення). З усіх речових прав, заманіфестованих у міжнародних та національних правових документах, Українська держава по суті акцентує лише на праві на приватну власність. Натомість майже ігноруються ті права, які зумовлені загальним благом. Наприклад, право сервітуту. Також не вирішено остаточно питання про власність на землю під багатоквартирними будинками з приватизованим житлом.

Відтак, принципи республіканізму доцільні як дороговкази реформ в умовах сучасної України. Проте це вимагає від науковців подальшої розробки теорії, зокрема опрацювання «білих плям» щодо механізмів формування загального блага, механізмів забезпечення не-домінування, протистояння маніпулятивній демократії тощо. Слід посилити суспільну експертизу проектів найважливіших актів влади, зробити її реальною.

Список використаних джерел:

1. Голубков Г. Очерк о республиканизме. URL: <https://doxajournal.ru/texts/republic> (дата звернення: 27.01.2021).
2. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. К.: Academia, 1999. 240 с. С. 173.
3. Каротерс Т. Критический взгляд на гражданское общество. URL: <http://www.academy-go.ru/Site/GrObsh/Publications/Karoters.html> (дата звернення: 23.06.2002).
4. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии. URL: <http://v4.conf.udsu.ru/files/1303479468.pdf> (дата звернення: 01.07.2021).

5. Перегуда Є.В. Виконавча влада України: Політико-правові аспекти модернізації: монографія. К.: Логос, 2013. 408 с. С. 339.
6. Петтит Ф. Республіканізм. Теорія свободи и державного правління. М.: Изд-во Інститута Гайдара, 2016. URL: <https://economytimes.ru/sites/default/files/Pettit.pdf> (дата звернення: 03.07.2021).